

Bijlage VWO

2026

tijdvak 1

geschiedenis

Bronnenboekje

Prehistorie en oudheid

bron 1

In een discussie zegt de filosoof Socrates in de vijfde eeuw voor Christus:

Ik zie dat als de Atheners, wanneer ze samenkomen in de volksvergadering, roepen om het advies van bouwkundigen als de stad iets moet beslissen over gebouwen. Als het over scheepsbouw gaat dan vragen ze om scheepsbouwers. En zo gaan ze om met alles dat onderwezen en geleerd kan worden. En als zij denken dat iemand die ze probeert te adviseren geen expert is, zelfs als het een hele heer is, rijk of aristocratisch, dan weigeren ze desondanks te luisteren. En ze joelen en maken boegeluiden, net zolang totdat spreker is weggejouwd en het opgeeft, of tot de ordebewakers hem, op bevel van de voorzitters, wegslepen en verwijderen. Dat is hoe ze technische vraagstukken benaderen. Maar als het debat gaat over de algemene regering van de stad dan staat iedereen op en adviseert, of hij nu een timmerman is of een smid of een leerbewerker, een koopman of een kapitein, rijk of arm, van adel of van eenvoudige komaf. En niemand wijst hen af voor het geven van advies, ook als ze geen onderwijs of leraar hebben gehad.

De middeleeuwen

bron 2

In 968 schrijft de Duitse monnik Widukind in zijn *Geschiedenis van de Saksen* over de bekering van de Deense koning Harald Blauwtand tot het christendom:

Tijdens een feestmaal waarbij de koning aanwezig was ontstond er een discussie over de verering van goden. De Denen beweerden dat Christus weliswaar een god was, maar dat er machtigere goden waren, wat ze door tekens en wonderen aan gewone stervelingen lieten blijken. Een geestelijke genaamd Poppo vertelde echter dat er slechts één ware god bestond: God de Vader, met zijn enige zoon Jezus Christus en de Heilige Geest. De godenbeelden waren volgens hem boze geesten, en geen goden. Koning Harald vroeg hem of hij bereid was zijn geloof te bewijzen. Zonder een moment te aarzelen zei Poppo dat hij daartoe bereid was. De koning gaf opdracht de geestelijke tot de volgende dag te bewaken. 's Ochtends beval hij [Harald] dat een enorm zwaar stuk ijzer in het vuur moest worden verhit. Hij gaf Poppo opdracht het gloeiende ijzer voor het ware geloof te dragen. De belijder van Christus greep zonder enige aarzeling het ijzer en droeg het zolang de koning het wilde. Hij toonde aan iedereen zijn ongeschonden hand. Hierdoor overtuigd gaf de koning het bevel dat alleen Christus als god mocht worden vereerd. Hij beval zijn onderdanen de afgoden op te geven. Van toen af betoonde hij de priesters en dienaren van God de eerbied die hun toekwam.

bron 3

In 1533 veroveren Spanjaarden het Incarijk in Zuid-Amerika. Ze executeren de Incavorst Atahualpa en benoemen Manco Inca, zijn broer, als de volgende heerser. Voor de nieuwe heerser wordt in Cuzco [in huidig Peru] de traditionele kroningsceremonie gehouden. Een Spaanse ooggetuige van deze ceremonie schrijft:

Vergezeld door talloze mensen bereikten ze het centrale plein, met Manco Inca in zijn draagstoel aan het hoofd, en naast hem de mummie van zijn vader Guayna Capac. Achter hen kwamen alle andere [mummies van] Incavorsten op het plein aan met hun draagstoelen, gebalsemd en met diademen op hun hoofd. Op het plein waren kraampjes voorbereid voor elk van de doden, waar ze in volgorde van rang werden geplaatst, elk zittend op een kruk, omringd door bedienden en dames met vliegenmeppers, die hen hetzelfde respect betoonden als toen ze nog leefden. (...) In hun ballades vertelden de Inca's over de veroveringen van elk van de vorsten en de gratie en moed van deze personen, waarbij ze de Zon bedankten voor het feit dat ze deze dag hadden mogen meemaken. En er stond een priester op en deze spoorde Manco Inca aan in naam van de Zon te denken over wat zijn voorouders hadden bereikt en hetzelfde te doen.

bron 4

In 1587 wordt in het gewest Holland deze penning verspreid:

Toelichting:

Op de voorkant staat in het midden een Spanjaard afgebeeld, met naast hem een magere vrouw en een skelet.

De tekst is: "Talrijk zijn de rampen der goddelozen."

Op de achterkant staat een hoorn des overvloeds, met daarin onder andere korenhalmen en fruit.

De tekst is: "Die op de Heer vertrouwt zal door zijn goedheid worden omgeven."

bron 5

Rond 1770 schrijft Pieter van Dyk een taalinstructieboekje over het Sranantongo, een taal die wordt gesproken in de Nederlandse kolonie Suriname. Op het titelblad staat:

Ten dienste van kooplieden die daar handelen, eigenaren en directeuren van plantages, timmerlieden, smeden en anderen (...) om in korte tijd de slaven te kunnen verstaan en zichzelf verstaanbaar te maken. (...) Met lessen in dialogen; hoe en op welke wijze geliefd te worden, zonder over te gaan op onmenselijke wreedheden die soms voorkomen [op plantages]. Die [wreedheden] volstrekt tot niets anders kunnen dienen dan om van goede slaven, kwade slaven te maken, tot onvermijdelijk nadeel van de geïnteresseerden. Dit alles na vele jaren beproeving en ondervinden opgesteld en aan het licht gebracht.

bron 6

In 1773 vindt de Boston Tea Party plaats, waarbij Amerikaanse kolonisten thee van de East India Company vernietigen. De Britse gouverneur van de kolonie Massachusetts Thomas Hutchinson schrijft aan Lord Dartmouth, de Britse politicus die verantwoordelijk is voor het bestuur van de koloniën:

In een van mijn laatste brieven heb ik aan Edelachtbare mijn eigen privé-notulen van debatten in de Raad¹⁾ toegevoegd, uitsluitend voor het persoonlijke oog van Edelachtbare, niet om u tegen deze heren te bevooroordeelen, maar zodat Edelachtbare kan zien met welke ijver het uitgangspunt van de oppositie daar werd gerechtvaardigd. (...) Ik heb nog geen berichten uit de afgelegen delen van de provincie. Ik twijfel niet aan een algemene verspreiding, zij het niet overal met hetzelfde geweld. In en nabij Boston lijken de mensen geen boodschap te hebben aan de gevolgen. (...) Ik betwijfel of er één handelaar is die voor volgend jaar thee uit Engeland heeft besteld. Nu, zo wordt er gezegd, is het tijd voor 'thee uit Holland'. (...) Ik zal blij zijn als er een manier kan worden gevonden om ons gezag te handhaven en tegelijkertijd de consumptie van thee uit Engeland aan te moedigen met uitsluiting van die uit Holland.

noot 1 Dit is de raad van bestuur van Massachusetts. De leden vertegenwoordigen de kolonisten.

Moderne tijd

bron 7

In 1903 schrijft de politicus Ferdinand Domela Nieuwenhuis na een grote spoorwegstaking:

Het werk van de bevrijding van de arbeiders moet het werk van de arbeiders zelf zijn. (...) De arbeiders moeten zelfstandig worden en op eigen benen leren staan, opdat zij niet een speelbal worden voor deze of gene politieke partij. (...) Steeds met discipline te schermen, kan wel een leger vormen van gehoorzame soldaten en volgzaam schapen, goed om ter stembus te worden geleid, maar het heeft een verkeerde invloed, omdat het de zo hoog nodige revolutionaire geest doodt.

bron 8

Qingdao is een Chinese havenstad, die in 1910 in een Duitse kolonie ligt. Deze foto toont een door Duitsers gestichte school met Chinese leerlingen en hun Duitse leraar:

Toelichting:

Op het schoolbord staan links een scheikundeopdracht in het Duits en rechts cijfers en Chinese karakters.

bron 9

Op 20 maart 1933 houdt Heinrich Himmler¹⁾ een toespraak, die de volgende dag in de Duitse kranten wordt geplaatst. Een fragment hieruit:

Woensdag wordt het eerste concentratiekamp nabij Dachau geopend. Het heeft een capaciteit van 5.000 personen. Hier zullen alle communistische en – voor zover nodig – Rijksbanierleden²⁾ en marxistische functionarissen die de veiligheid van de staat bedreigen, worden geconcentreerd. Het is niet mogelijk om individuele communistische functionarissen op lange termijn in de gevangenissen van de rechtbank te laten zitten zonder het staatsapparaat te veel te belasten. Aan de andere kant is het ook niet gepast om ze weer vrij te laten. Enkele pogingen die we in dit opzicht hebben gedaan, resulteerden in voortdurende pogingen van de functionarissen om te agiteren en te organiseren. We hebben deze stappen genomen, ondanks kleine bedenkingen, in de overtuiging dat onze acties dienen om de nationale bevolking gerust te stellen en in hun belang zijn.

noot 1 Heinrich Himmler is de leider van de SS, een elitekorps van de nationaalsocialistische partij.

noot 2 De organisatie Rijksbanier Zwart-Rood-Goud is een organisatie van oorlogsveteranen die streeft naar democratie.

bron 10

In 1945 roept Soekarno de onafhankelijkheid van de kolonie Nederlands-Indië uit. De Nederlandse regering stuurt troepen om het land weer te onderwerpen. Deze foto toont de arrestatie van Soekarno in 1948 door het Korps Speciale Troepen, een onderdeel van het Nederlandse leger:

bron 11

Omstreeks 1954 laat de regering van de DDR dit pamflet verspreiden in opvangkampen voor Oost-Duitse vluchtelingen in West-Berlijn. Hierin staat:

Aan allen die verblijven in de West-Berlijnse vluchtelingenkampen!

"Etalages met mooie dingen, elegante mensen, chique auto's, dat maakt nog lang geen paradijs. Door mijn eigen inzichten en ervaringen ben ik achter deze waarheid gekomen." Dat zei mevrouw Helga Jänicke, Zionskirchstrasse 21 [in Oost-Berlijn]. Zij heeft met haar man het kampleven in West-Berlijn en West-Duitsland "tot het uiterste" leren kennen en keerde recentelijk terug in de democratische sector van Berlijn.

(...) Wat Helga Jänicke en haar man hebben gedaan, doen velen.

Een onophoudelijke stroom van personen die genezen zijn van "het gouden Westen" (...). Zij hebben allemaal de weg naar een zinvol, eerlijk en mooi leven teruggevonden. De regering van de Duitse Democratische Republiek helpt hen en ook jou bij de opbouw van een zeker bestaan. (...)

[De West-Duitse politici] gebruiken jullie wanhopige situatie in hun hetze tegen de Duitse Democratische Republiek en om de lonen van de West-Berlijnse arbeiders laag te houden. (...) Laat jullie daarvoor niet misbruiken.

Keer terug naar je vaderland, naar de Duitse Democratische Republiek!

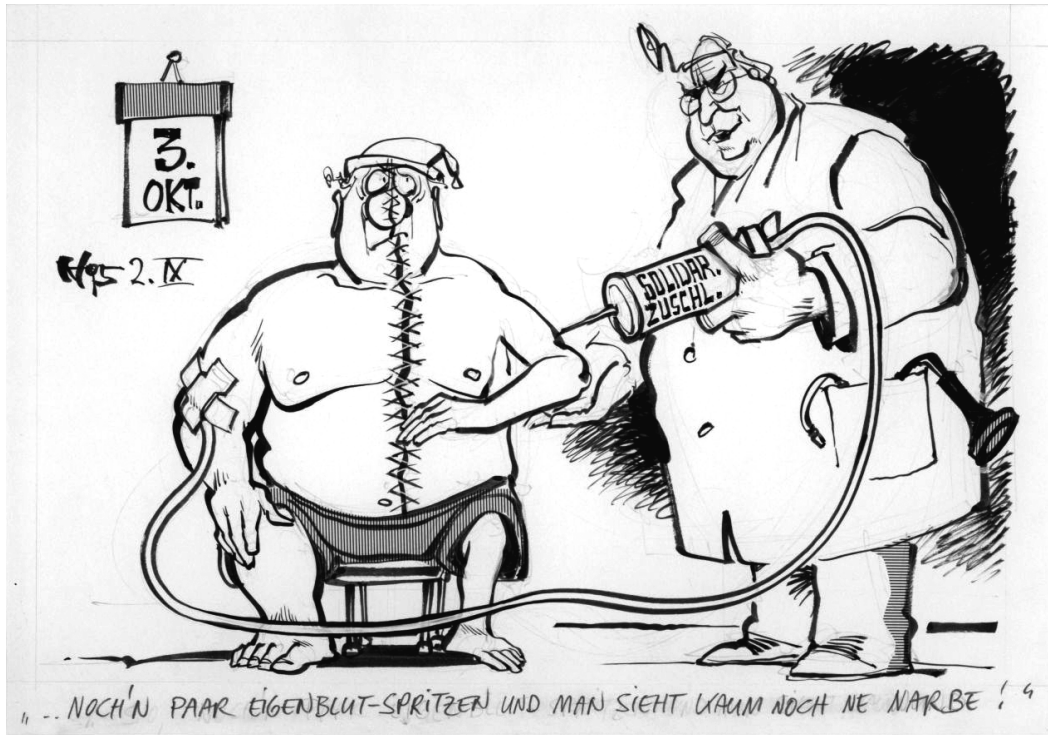
bron 12

De Chinese minister van Defensie Peng Duhai schrijft in 1959 aan Mao:

Maar zoals we nu kunnen zien, werd in 1958 te haastig begonnen met een buitensporig aantal bouwprojecten. Omdat het geld werd verdeeld, moest de voltooiing van enkele essentiële projecten worden uitgesteld. Dit is een tekortkoming – een tekortkoming die voornamelijk wordt veroorzaakt door een gebrek aan ervaring. Omdat we niet goed genoeg inzicht hadden, kwamen we er te laat achter. (...) Hierdoor werden onevenwichtigheden niet tijdig gecorrigeerd en doken nieuwe, tijdelijke moeilijkheden op.

bron 13

Cartoon uit 1995 van de Duitse tekenaar Horst Haitzinger:

Bijschrift: 'nog een paar injecties met eigen bloed en je ziet de naad nauwelijks meer'.

Toelichting:

De man op de stoel staat symbool voor Duitsland.

De man rechts stelt Helmut Kohl voor.

Op de spuit staat *Solidaritätszuschlag*, dit is een belasting die wordt geheven om de Duitse eenwording te kunnen betalen.

Op de muur hangt een kalender met de datum 3 oktober, de dag van de Duitse eenwording.

Kenmerkende Aspecten

Tijdvak 1

- de levenswijze van jagers-verzamelaars
- het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen
- het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen

Tijdvak 2

- de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat
- de klassieke vormtaal van de Grieks-Romeinse cultuur
- de groei van het Romeinse imperium waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde
- de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa
- de ontwikkeling van het jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten

Tijdvak 3

- de verspreiding van het christendom in geheel Europa
- het ontstaan en de verspreiding van de islam
- de vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid
- het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur

Tijdvak 4

- de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving
- de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden
- het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben
- de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten
- het begin van staatsvorming en centralisatie

Tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat

Tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie
- de wetenschappelijke revolutie

Tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme)
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap

Tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving
- discussies over de 'sociale kwestie'
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie
- de opkomst van emancipatiebewegingen
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme

Tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme
- de crisis van het wereldkapitalisme
- het voeren van twee wereldoorlogen
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden
- de Duitse bezetting van Nederland
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme

Tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld
- de eenwording van Europa
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen